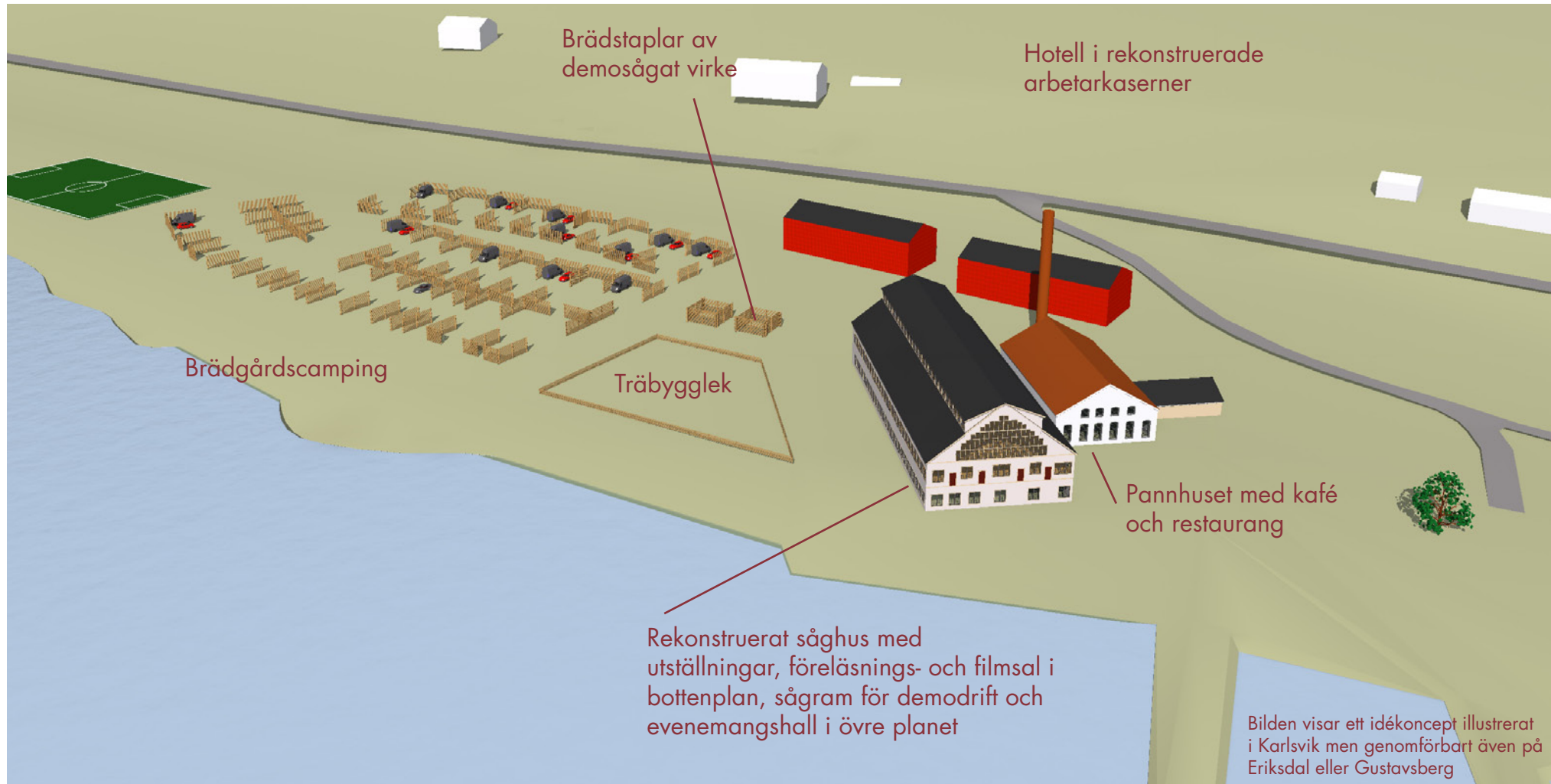

ALNÖ SÅGVERKSMUSEUM/ BESÖKSCENTER

FÖRSTUDIE FEBRUARI 2015

FÖRENINGEN SÅGVERKSFOLKET, ALNÖ

Innehåll

1. INLEDNING	3
1.1 Uppdrag	3
1.2. Syftet med förstudien.....	3
1.3 Historisk bakgrund.....	3
1.4 Alnö sågverkshistoria, ett kulturellt kapital för framtiden	7
2. KARTLÄGGNING LIKANDE ANLÄGGNINGAR	
2.1 Alnö Sågverksmuseum	8
2.2 Svartviks Industriminne	8
2.3 Vivstavarv	9
2.4 Västerbacken i Holmsund	10
2.5 Norrbyskär.....	10
2.6 Vansbro sågverksmuseum	11
2.7 Spillums Sågverksmuseum i Namsos	11
2.8 Slutsatser efter studiebesök	12
3. INRIKTNING, UPPBYGGNAD, UTFORMNING	
3.1 Mål för Sågverksmuseum/besökscenter.....	12
3.2 Bidrag till besöksnäringen	12
3.3 Koppling mellan lämningar och historieberättande	13
3.4 Alternativa lägen.....	14
3.5 Innehåll och utformning	18
4. SAMRÅD BESÖKSNÄRINGEN	21
5. EKONOMI OCH ORGANISATION	21
6. FORTSATT UTVECKLINGSARBETE	22

1. INLEDNING

1.1 Uppdrag

Föreningen Sågverksfolket, Alnö, har i sitt arbete med att levandegöra och sprida historien om Sågverksepoken på Alnö beslutat genomföra en förstudie kring ett Sågverksmuseum/besökscenter på Alnö. Föreningen har fått ekonomiskt stöd för detta arbete från Wides stiftelse och från Länsstyrelsen. Inventeringsarbetet med informationsinsamling och besök vid andra sågverksmuseer har genomförts med ideella krafter av föreningens styrelse. Utredningsarbete, illustrationer och rapportsammanställning har genomförts genom konsultuppdrag. Arkitekten och samhällsplaneraren Hans Gillgren med egen konsultverksamhet i Gillark Design AB på Alnö har gjort detta arbete.

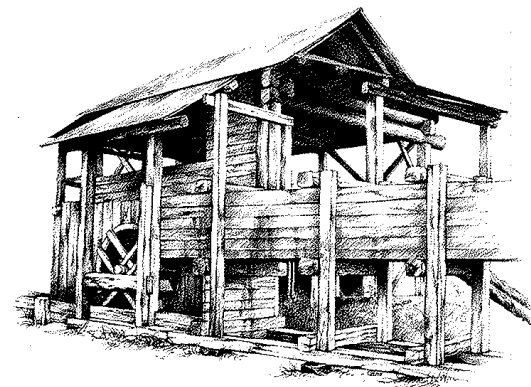
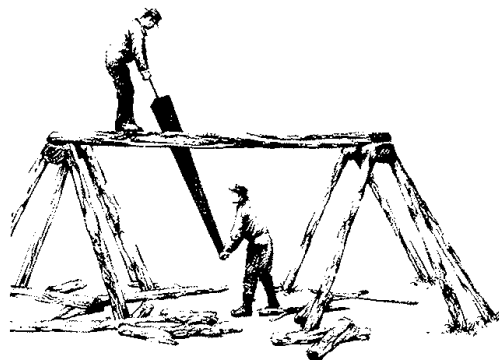
1.2 Syftet med förstudien

Syfte med förstudien är att klarlägga lämplig plats eller lämpliga platser för ett sågverksmuseum och/eller besökscenter och vilket innehåll detta/dessa skall ha. Vidare skall frågan om huvudmannskap, organisationsform och driftsekonomi beröras.

1.3 Historisk bakgrund

EUROPAS INDUSTRIALISERING OCH URBANISERING GAV MARKNA DEN

Trävirke som sågades vid vattensågar har i

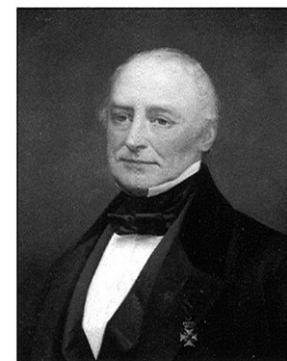

Sågning med handkraft kompletterades tidigt med vattenkraftdrivna sågar. Sågarna låg vid mindre vattendrag och kombinerades eller samlokaliseras ofta med kvarnar. Driften var beroende av vattenflödet.

hundratals år varit ett viktigt byggmaterial vid sidan av timmer. Bjälkar för golv- och takbjälklag kunde formars lättare med vattenkraftens hjälp än med handkraft. När efterfrågan på sågat trävirke för stöttor till brittiska kolgruvor steg under 1700-talet och tidigt 1800-tal kunde trävaruhandlare i Gö-

teborg erbjuda såväl vattensågat virke som handbilat från västsverige och Värmland.

I takt med att industrialiseringen i Storbritannien och övriga Europa tilltog under mitten av 1800-talet växte städerna och byggandet ökade. Behovet av sågat trävirke till tak, bjälklag, golv och snickerier tilltog. Trävaruexportörerna såg sig då om efter nya råvarutillgångar i norra Sverige. Göteborgsbaserade skotten James Dickson köpte på 1830-talet Matfors vattensåg i Ljungan och anlade utskeppningsplats i Svartvik dit de sågade trävarorna flottades och renskurades. Dickson anlade även Baggböle såg vid Umeälven och lastageplats i Holmsund.

Skotten James Dickson tillhörde en familj som i början av 1800-talet flyttade till Göteborg och bedrev handel med trävaror till England. Hans företag sökte snart leverantörer i Värmland och engagerade sig senare i vattensågar och ångsågar Norrland. Dickson representerar de handelsmän och entreprenörer, ofta från utlandet, som lade grunden till sågverksepoken.

Även längs Indalsälven fanns under 1700-talet ett antal vattensågar i älvens biflöden. Under vårfloden sågades timmer och buntflottades sedan ner till kusten där utlastning kunde ske. Magnus Huss, Vild-Hussens, grävningföretag förbi Storforsen i Ragunda i Jämtland syftade till att öka flottningsmöjligheterna för bönderna uppströms forsen. 1796 bröt vårfloden igenom grusåsen där man grävde, tömde Ragundasjön och orsakade en flodvåg ner längs älven som rev med sig ett antal vattensågar och ekonomibyggnader och ökade på deltaområdet vid älvmynningen norr om Alnö.

När ångmaskiner kunde ersätta vattenkraften i mitten av 1800-talet inleddes en kraftig expansion av sågverksindustrin längs hela norrlandskusten. Nu kunde man flotta timmer och såga och skeppa ut vid kusten. Kvalitén på det sågade virket ökade, det blev inte skevt av flottandet och behövde inte längre skuras.

ALNÖ VAR SVERIGES SÅGVERKSCENTRUM UNDER SENT 1800-TAL

Alnö blev genom sitt läge mellan två älvmynningar, Ljungan och Indalsälven, och med ön som skydd mot havet ett utmärkt ställe att anlägga ångsågar på.

Landets första ångsåg, Tunadal, anlades vid Alnösundet 1849 och följdes snart av Heffners och Mon vid Sundsvallsfjärden.

INDALSÄLVENS MYNNING

LJUNGANS MYNNING

1860 anlades den första sågen på Alnö vid Eriksdal på norra ön. Det var familjen Edholm från Utanede i Jämtland som drev en vattensåg ovanför Utanede som under 1850-talet anlade en utlastningsplats för att exportera sitt vattensågade virke. Där startade ångsågningen med en portabel lokomobil som kraftkälla innan en permanent såg byggdes.

Under de följande decennierna växte sågverksnäringen explosionsartat. Längs Alnösundet, Klingerfjärden, Sundsvallsfjärden och Svartviksbukten anlades sammanlagt ett 40-tal ångsågar, bara på Alnö har totalt 19 st funnits. Sundsvallsdistriktet var Sveriges och världens sågverkstättaste område och stod för en betydande del av landets exportinkomster vid sidan av malm- och järnhandlingen.

Sammanlagt anlades under sågverksepoken 19 sågverk på Alnö

Sågverksepoken innebar en kraftig invandring av såväl entreprenörer som arbetskraft, befolkningen steg kraftigt under andra hälften av 1800-talet och trävaruhandel och handel med andra förnödenheter för att försörja befolkningen skapade rikedomar.

Födelsedagsfirande för GP Braathen på Hovids herrgård

Arbetare på Gustafsbergs sågverk

Konjunkturerna pendlade upp och ner i den exportberoende trävarubranschen, vilket ledde till många konkurser, ägarbyten, sänkta löner och strejker. Sundsvallsstrejken 1879, när arbetarna på de flesta sågarna under någon vecka lade ner arbetet i protest mot sänkta löner, var landets första större strejk och lade grunden för fackföreningsrörelsen.

I början av 1900-talet byggdes de första massafabrikerna i sundsvallsdistriktet, Fagervik och Svartvik och inledde därmed en ny era med cellulosa produkter.

Efter första världskriget hade Europas stadstillväxt avtagit och 1920-talet blev för sågverksindustrin ett avvecklingsårtionde. Många av distriktets sågar fick slå igen, några slogs samman i större bolag, andra satsade på förädling som snickeri, plywood, board eller fönstertillverkning.

1929 bildades på Ivar Kreugers initiativ Svenska Cellulosa AB med ett antal sågar och massafabriker som bas. 1930 anlades Östrands massafabrik som landets största i sitt slag.

Av de anläggningar som kom till under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet finns idag 3 st kvar, Tunadals sågverk, Östrands massafabrik och Ortvikens pappersbruk, alla i SCA:s ägo.

Vängåvan och Stora Torget när den nya stenstaden med europeisk storstadsarkitektur vuxit upp efter branden 1888

SUNDSVALLS STENSTAD- ETT RESULTAT AV ALNÖ SÅGVERKSINDUSTRI

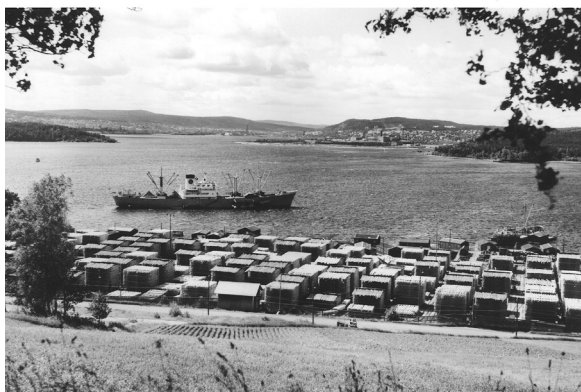
Sundsvalls stad fungerade under sågverksepoken som central handelsplats för trävarunäringen i distriktet och övrig handel med förnödenheter till industrin och befolkningen. Bara ett fåtal av sågverken låg inom stadens hank och stör och merparten av arbetskraften bodde i de samhällen som växte upp kring sågverken i grannsocknarna, där de flesta låg på Alnö.

När Sundsvall brann 1888 så var merparten av husägarna i centrala staden väl försäkrade. När staden byggdes upp efter branden så kunde det gamla gatunätet och kvartersindelningen bibehållas under förutsättning att husen byggdes i sten för att förebygga kommande bränder.

Sundsvall kom att byggas upp i sten med europeiska storstäder och Östermalm i Stock-

holm som förebilder. Den luckrativa sågverksepokan fick sin tydliga manifestation i pampiga stenhus. Utan det penningskapande slitet, entreprenörers risktagande på sågverken på Alnö och i övriga distriktet och Europas rop på sågade trävaror skulle resultatet aldrig blivit så magnifikt.

Efter nedläggningsvågen på 1920-talet och depressionen under 1930-talet höll några få sågverk igång verksamheten och byggde ut produktionskapaciteten och ökade förädlingsgraden. Men 1963 upphörde det Karlsvik, det sista stora sågverket på Alnö. Den mindre Lervikssågen intill driver dock trävaruhandel och hyvleri än idag.

Karlsviks brädgård 1955

MINNEN FRÅN SÅGVERKSEPOKEN

Även om industrianläggningar är viktiga delar av vårt kulturarv genom den betydelse de haft för människors liv, så betraktas de ofta som mindre värda att bevara. Sågverken på Alnö, liksom överallt, var ofta drabbade av förödande bränder. Pannhusen med sina ångmaskiner byggdes i tegel men såghuset uppfördes i trä. Varmgång i lager i den kraftöverföring med skivor och remmar som drev sågen, gnistor från ångbåtar eller kolningsbäddar kunde snabbt ödelägga såghus och brädgård varma och torra somardagar.

När en såg lagts ner så revs ofta kvarvarande träbyggnader, kajerna vittrade successivt ner och de öppna utfyllda brädgårdarna växte igen på några tiotal år.

Det som finns kvar idag av de 19 sågar som funnits på Alnö är pannhus med skorstenar i Hovid, Lervik och Karlsvik. I Eriksdal finns

I Karlsvik finns pannhus och skorsten bevarade.

en gammal smedja kvar, men i övrigt återstår bara fundament till såghus och sågramar väl gömda inne i slyskogen.

I den lummiga herrgårdsparken i änden på allén från sågen finns den välbevarade Gustafsbergs herrgård från 1873.

Däremot finns stora delar av sågverkssamhällena kvar vid flera av sågarna. Herrgårdar, kontorsbyggnader och arbetarbostäder, skolor, butikslokaler, bönhus och fackförningslokaler finns kvar även om användningen förändrats. Eriksdal, Gustafshamn, Alvik, Strand, Gustafsberg och Utvik har herrgårdarna kvar och mycket av sågverkssamhällena finns kvar, särskilt i Eriksdal, Alvik, Strand, Gustafsberg, Karlsvik, Ankarsvik och Utvik.

1.4 Alnö sågverkshistoria, ett kulturellt kapital för framtiden

LÄR KÄNNA DIN BOPLATS HISTORIA

I en allt mer globaliserad värld där vår vardagstillvaro präglas av standardiserade produkter som säljs över hela världen och mycket av gemensam global kultur inom musik, film och andra media finns ett behov av en balanserande lokal förankring. Det ger en trygghet att känna till historien bakom den plats man bor och verkar på och sätta in bebyggelse och landskap i ett förklarande perspektiv. Varför ser bebyggelsen ut som den gör, vad berättar lämningarna av mänskliga verksamheter för historia?

UTVECKLA SÄRDRAGEN FÖR BESÖKARE

När industrisamhället med sin tillverkning av prylar för en internationell marknad håller på att övergå i en mer upplevelsebaserad ekonomi måste vi ta till vara och utveckla de särdrag som skiljer svenska städer och landskap från andra. Kan vi på ett intresseväckande sätt berätta en unik historia för besökare från när och fjärran så ökar det antalet besökare och gynnar inflyttning. Besöksnäringen är den näring som bedöms växa kraftigast under kommande år när de växande asiatiska befolkningarna får ökat välstånd och vill se sig om i världen. Attraktiva besöksmiljöer, vackra städer och landskap, har den fördelen att de inte kan flyttas

till låglöneländer utan kan vara en stabil bas för framtida sysselsättning om de utnyttjas rätt.

SÅGVERKSEPOKEN EN BAS FÖR BESÖKSNÄRINGEN

Alnö sågverkshistoria med sina lämningar av en unik epok är ett sådan tillgång som kan bilda basen för en utvecklad besöksnäring. Den kan också ge nya generationer alnöbor en trygg förankring i den lokala historien. Kunskapen om en epok med stort entreprenörsskap och stark inflyttning där många byggde ett nytt liv kan också vara inspirerande för dagens och morgondagens invandrare och potentiella entreprenörer.

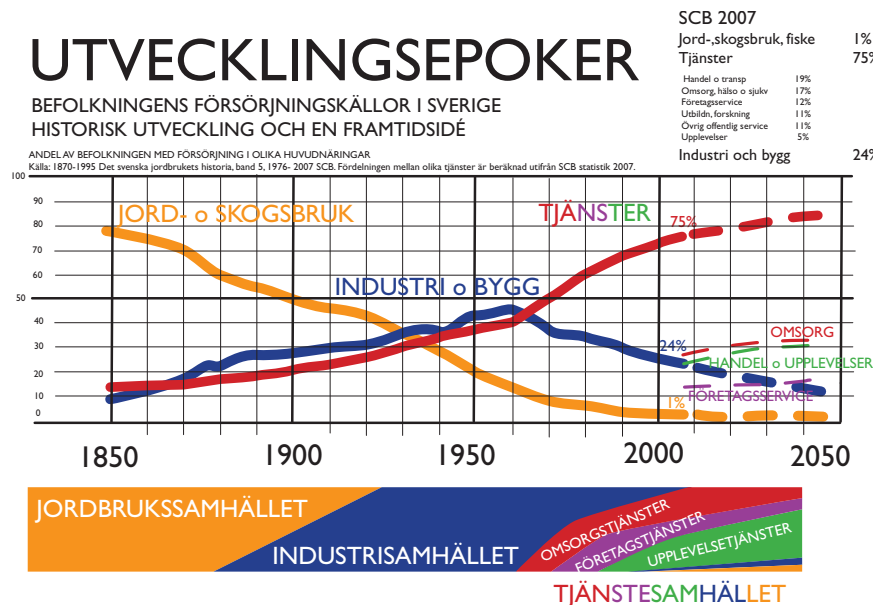
För att berätta Alnö Sågverkshistoria på ett attraktivt sätt behövs skrivet och på olika sätt illustrerat material. Föreningen Sågverksfolket har under mer än 30 år arbetat med kartläggning av sågverkshistorien, tagit initiativ till det Sågverksmonument som uppfördes 1985, givit ut tre böcker, ordnat flera utställningar och föreläsningar lagt upp en hemsida och givit ut en kartguide till olika sågverkslämningar.

UTVECKLINGSEPOKER

BEFOLKNINGENS FÖRSÖRJNINGSKÄLLOR I SVERIGE
HISTORISK UTVECKLING OCH EN FRAMTIDSIDÉ

ANDELAV BEFOLKNINGEN MED FÖRSÖRJNING I OLIKA HUVUDNÄRNINGAR

Källa: 1870-1995 Det svenska jordbrukets historia, band 5, 1976-2007 SCB. Fördelningen mellan olika tjänster är beräknad utifrån SCB statistik 2007.

Schema över hur befolkningens försörjningskällor förändrats sedan sågverksepoken och en gissning om framtiden. Hans Gillgren 2010.

ALNÖ SÅGVERKSMINNEN

EN KARTGUIDE TILL
MINNENA AV EN INDUSTRIEPOK
FÖRENINGEN SÅGVERKSFOLKET, ALNÖ

Kartguiden från 2011 visar vägen till lämningarna av åtta av de 19 sågverken

För att bättre kunna erbjuda besökare en samlad presentation av vår historia behövs en fysisk plats som kan bli det intresseväckande besöksmål som kan marknadsföras som en viktig anledning att komma och tillbringa en dag eller två på Alnö. Detta behov är bakgrunden till denna förstudie.

2. KARTLÄGGNING LIKNADE ANLÄGGNINGAR

2.1 Alnö Sågverksmuseum

Idag finns ett mindre Sågverksmuseum i form av en samling av föremål och bilder från sågverksepoken i två rum i ett av hembygdsgårdens hus vid Alnö kyrka. I ett uthus bakom finns dessutom en sågram som visas för den som önskar.

Hembygdsgården vid Alnö gamla kyrka. I det andra huset från höger finns sågverksmuseet.

Hembygdsgården består av tre äldre bostadshus från 1700- och 1800-talet och en äldre loge som flyttats till kyrktunet norr om Alnö gamla medeltidskyrka. Utöver dessa har en bagarstuga och några uthus uppförts under 1900-talet.

Hembygdsgården är vackert belägen på en västsluttning intill gamla kyrkan med utsikt över Alnösundet och jordbrukslandskapet i Skön. Ovanför vägen ligger Alnö nya kyrka från 1890-talet.

Alnö Hembygdsgård, dvs husen och caféet, är öppen sommartid med stora publika evenemang vid nationaldagen och midsommarafton. Under andra delar av året kan lokalerna utnyttjas för kaffe och annat efter kyrkliga ceremonier.

2.2 Svartviks Industriminne

Svartviks Industriminne består av det område som ursprungligen var norra sågen och de delar som söder om denna vid södra sågen som senare blev massafabrik. Området innehåller halva pannhuset till sågen, hyvleriet som är en tegelbyggnad som ligger öster om det tidigare såghuset, vattentornet för skurande av flottade bräder, några magasinbyggnader, herrgården från 1830-tal med annex och uthus, en återuppbyggd kägelbana samt söder om hyvleriet tidigare massamagasin som idag används för olika verksamheter.

Modell som visar Svartviks industriområde under sent 1800-tal

Väster om tidigare E4 ligger en kyrka, kontorsbyggnad, en liten arbetarbostad från tidigt 1800-tal och några större arbetarbostäder från sent 1800-tal.

Norr om herrgården och vattentornet har marken intill vattnet, där det tidigare funnits timmerupplag, sanerats från markföroreningar och iordningställt och blivit populärt som ställplats för husbilar. Söder om herrgården har en lekplats byggts

I Svartviks herrgård drivs en restaurang som är öppen året runt. I verkstadsbyggnaden intill vattentornet finns en industrihistorisk

utställning med en modell över Svartvik under sågverksepoken. I ett av magasinerna intill har en konferenslokal och ett café inretts. Caféet är öppet sommartid. I uthusen i anslutning till herrgårdens annex drivs en loppmarknad, mestadels under sommarhalvåret.

2.3 Vivstavarv

Vivstavarv i Timrå är ett välbevarat område med herrgård, kontorsbyggnader och några rader arbetarkaserner uppställda som vid uppländska bruk. Där finns också en brandstation med torktorn byggd kring år 1900,

idag nyttjat som kapell. I områdets norra del finns en större ladugård för brukets eget jordbruk samt en del komplementbebyggelse som växte upp en bit från bruksområdet.

På Bölesholmen utanför bruksområdet ligger det tidigare pappersbruket. Av det ursprungliga skeppsvarvet från sent 1700- och tidigt 1800-tal och sågverket ute på ön under sent 1800-tal finns inga synliga spår.

Föreningen Wifstavarfs historia har en samling historiska skrifter och föremål i en byggnad på området som är tillgänglig i samband med evenemang som ordnas på området norr om spruthuset. Planer har funnits på ett besökscenter med café och utställning men dessa har ännu inte genomförts.

Vivstavarvs evenemangsområde med spruthuset/ kapellet i bakgrunden och hus med museisamlingar i förgrunden.

2.4 Västerbacken i Holmsund

Som utlastningsplats till Baggböle vatten-såg ett par mil uppströms Umeå anlades på 1840-talet Västerbackens lastageplats av Dickson & Co. Baggböle ersattes 1885 av en ångsåg i Västerbacken. Där växte ett sågverkssamhälle upp med prästgård, skola, bostäder och kyrka.

I en av de bevarade arbetarbostäderna har inretts ett sågverksmuseum som visar boendemiljön för sågverksarbetare och en modell över sågverkssamhället. Museet drivs på ideell basis med kommunala bidrag av en stiftelse och är öppet periodvis under sommaren. Den intilliggande konferensanläggningen Västerbacken Hotell och Konferens kan visa museet på begäran.

Västerbackens sågverksmuseum i Holmsund visar arbetarbostadsmiljö och modell över sågen

2.5 Norrbyskär

På ön eller öarna som bildar Norrbyskär söder om Umeå anlade familjen Kempe på 1890-talet ett helt unikt sågverkssamhälle med såg, bostäder, skola med kyrksal, butik dvs allt som behövdes för tillvaron. Det isolerade läget med allt i brukets regi gjorde Norrbyskär till ett ordningssamt brukssam-

hälle där ett nyktert och gudfruktigt leverne gynnades. När såväl råvaruförsörjning som utskIPPING av färdiga varor skedde med båttransport var läget i havsbandet idealiskt, men när bil- och järnvägstransporter tog över blev läget omodernt. Sågen lades ned 1952.

Idag är Norrbyskär ett utvecklat besöksmål med det bibehållna sågverkssamhället i en vacker skärgårdsmiljö som största attraktion. Det är också sommarviste för ett antal familjer som bebor de gamla arbetar- och tjänstemannahusen. Där finns i den gamla herrgården en restaurang som är öppen sommartid och i sågens bevarade pannhus en utställning med modell samt ett café. Det tidigare såghuset samt en del av den övriga bebyggelsen finns återskapad i förminskad skala.

Det gamla pannhuset inrymmer ett sågverksmuseum, modell över Norrbyskär och ett café

Utställningen visar livet på Norrbyskär

Modellen visar hela mönstersamhället med arbetarbostäder, skola och kyrksal längs södra gatan och herrgård och tjänstemannabostäder längs den norra

Till Norrbyskär åker man färja från Norrbyn. Färjan som tar 10-15 minuter har sommartid flera turer dagligen.

2.6 Vansbro sågverksmuseum

I Vansbro finns i biblioteket i medborgarhuset inrymt ett sågverksmuseum som dels visar en arbetarbostad från Ljungbergsbacken vid Dalasågen, dels en utställning med föremål och foton från sågverksepoken i Vansbro. Museet är ett samarbete mellan Dalarnas museum, Vansbro kommun och Vansbro hembygdsförening.

Autentisk arbetarbostad i Vansbro sågverksmuseum

2.7 Spillums Sågverksmuseum i Namsos

Norska staten har genom Riksantikvarien utsett 38 viktiga tekniskindustriella minnen där Spillum Dampsag & Høvleri utanför Namsos i mellersta Norge är ett. Sågverket är ett bevarat verk med hyvleri som successivt moderniserats tills driften lades ned på 1980-talet och anläggningen togs över av staten för att bevaras som industriminne.

Spillumsågen är en välbevarad såg som delvis är i bruk med en ursprunglig såghall med ramsåg och hyvleri

Ramsågar och hyvler drivs periodvis i pedagogiskt syfte och för att förse marknaden för husrenovering med tidstypiskt material. Spillum levererade kring sekelskiftet 1900 monteringsfärdiga trähus i byggsatser till olika platser i Norge. Ägarna till dessa hus är intresserade av autentiska lister från originalhyvleriet.

Sågen och hyvleriet driv idag med elkraft men planer finns på att den inmonterade ny-gamla ångmaskinen ska kopplas till driften via remskivor som förr. Ett besökscenter och en lekpark som visar skog- och timmerhantering från stenålderns långhus till modern träarkitektur idag är också under planering.

2.8 Slutsatser efter studiebesök

Den äkta sammanhållna miljön i hela sågverkssamhället ger en stark bakgrund till att intressera sig för den historia som berättas. Där är Norrbyuskär svårslaget med hela sin välplanerade bruksmiljö. Dock saknas hjärtat nämligen såghuset. Svartvik har en styrka i sin samlade miljö även om även där hjärtat i anläggningen, såghuset saknas.

Fungerande såghus är mycket värdefullt. Spillum har hjärtat kvar, dessutom i drift vid vissa tidpunkter. Såghallen har dock moderniserats genom åren och saknar det genuina utseendet man skulle önska sig.

Livet vid sågverken i sin helhet är svårt att föreställa sig även om man ser bostadsmiljöer som visserligen ger en hjälp åt fantasin men är tomma på människor. Där är böcker och filmer bättre, t.ex 1980-talets TV-serie Träpatronerna.

Platsens förhållande till sin omgivning är viktig. Norrbyuskär är perfekt, Svartvik är tydligt, Spillum och Vivstavavv likaså. Väs-

terbacken ligger isolerat i en modern industrimiljö och Alnö hembygdsgård har som miljö större koppling till jordbrukshistorien än till sågverksmiljön.

Den medryckande berättelsen om historien är sällsynt. Bra guider kan ge en stark upplevelse, utställningar är sällan medryckande. Utställda föremål väcker sällan intresse om de inte sätts in i sitt sammanhang på ett bra sätt, vilket är ovanligt.

Den omgivande miljöns kvalitéer är viktiga. Om det är vackert och tydligt, om det finns bra mat och fika, trevliga ställen att vila och reflektera på.

3. INRIKTNING, UPPBYGGNAD, UTFORMNING

3.1 Mål för Sågverkscentrum/ besökscenter

Målet för ett sågverksmuseum/ besökscenter på Alnö är att på ett levande och attraktivt sätt berätta historien om sågverksepoken på Alnö.

- Förklara varför epoken uppstod, var marknaden fanns, vilka som hade handelskontakterna och vad det innebar att organisera hela kedjan från skog till sjötransporten till slutkund

- Beskriva och åskådliggöra tekniken hur man drev en ångsåg från att dra upp stockarna från vattnet till staplingen av det sågade virket för torkning.
- Gestalta levnadsförhållandena för de människor som bodde och arbetade vid sågen från ägare och patroner till sågare, kantare, brädgårdsarbetare, ströpojkar och ballastkärningar.
- Visa de miljöer som fanns, såväl sågens och brädgårdens miljöer, inom- och utomhus, som bostäder i herrgårdar, rättarbostäder, förmansbostäder och arbetarbostäder, såväl byggnader som samhällsbildningarna med skolor, bönhus, nöjesanläggningar och idrottsanläggningar.
- Väcka intresse för och ge kunskap om trä som byggnadsmaterial, träbyggnadsteknik och träarkitektur från olika tider.

3.2 Bidrag till besöksnäringen

Förutom att levandegöra sågverkshistorien är det viktigt att bygga upp attraktiva besöksmål för en växande besöksnäring på Alnö. Det innebär att besöksmålet Alnö Sågverksmuseum/besökscenter förutom intressanta historieuplevelser ska erbjuda:

- Mat och fika av hög kvalitet i spännande miljö
- Övernattning i hotell/pensionat/vandrarhem/campingplats i närheten

Begreppen museum och besökscenter

Museum

Museum är enligt Wikipedia en offentlig tillgänglig samling av systematiskt ordnade föremål av naturhistorisk, kulturhistorisk, konstnärlig eller teknisk art.

ICOM:s (International Council of Museums) definition av ett museum: ”Ett museum är en permanent institution utan vinstintresse som tjänar samhället och dess utveckling, som är öppen för allmänheten, som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut – i studiesyfte, för utbildning och förnöjelse materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld.”

Begreppet museum förknippas ofta med en samling gamla föremål som visas upp med olika grad av förklarande presentationer, men många museer har under senare årtionden satsat på pedagogiska utställningar där man kan experimentera själv med olika fenomen. Tekniska museet i Stockholm är ett sådant exempel. Teknikens hus i Luleå, Tom Tits experiment i Södertälje och Technicus i Härnösand är mer renodlade pedagogiska och interaktiva utställningar.

Besökscenter

Begreppet besökscenter har vuxit fram under senaste 10-20 åren, sannolikt inspirerat av det engelska ”visitor center”. Det används för att beskriva en lokal som innehåller information om ett besöksmål och

ofta med souvenirbutik och servering. Som näraliggande exempel kan nämnas Naturum Skuleberget för världsarvet Höga Kusten, Box Besökscenter vid Box whiskydestilleri i Ådalen, fyra besökscenter i Hälsingland för världsarvet Hälsingegårdar.

I valet mellan begreppen museum och besökscenter ger begreppet Alnö Sågverksmuseum en tyngre klang än det längre och otympligare Alnö Sågverksbesökscentrum. Även om samlingarna av sågverksanknutna föremål inte kommer att dominera så stämmer begreppet museum också bättre med målsättningen att levande berätta om en historisk epok.

3.3 Koppling mellan lämningar och historieberättande

På Alnö finns i olika grad lämningar efter 19 sågverk. De synliga lämningarna av själva sågverken och brädgårdarna är få, det är pannhusen i Hovid, Lervik och Karlsvik. De mer kompletta sågverkssamhällena med herrgård, kontor, arbetarbostäder, skola, bönhus mm. finns i Eriksdal, Strand, Gustavsberg och i viss mån i Ankarsvik och Utvik. I de två sistnämnda fallen har dock sågverkssamhällena fått en betydande komplettering av moderna hus som minskat den historiska tydligheten.

Ett sågverksmuseum/besökscenter kan placeras utifrån några olika kriterier:

- Det ska gärna ha en direkt koppling till en gammal sågverksmiljö, helst opåverkad
- Det ska gärna ligga lättillgängligt för besökare
- Den omgivande miljön ska gärna vara vacker och göra det lätt att föreställa sig sågverksepoken

3.4 Alternativa lägen

3.4.1. Vi centrum

En mer besökscenterinriktad anläggning, som är en naturlig utgångspunkt för rundtur till olika sågverksminnen runt ön, skulle kunna ligga i centrum, i någon outnyttjad butikslokal, förslagsvis nära Sågverksmonumentet. Ett centralt läge kan bidra till livet i centrum och locka även besökare som inte planerat in att fördjupa sig i sågverkshistoria. Befintlig service med mat- och fikastäl-len kan utnyttjas. Anläggningen kan nås med buss året om. Antalet parkeringsplatser är dock begränsat. Möjligheter till övernattnig i närheten saknas.

3.4. 2. Hembygdsgården

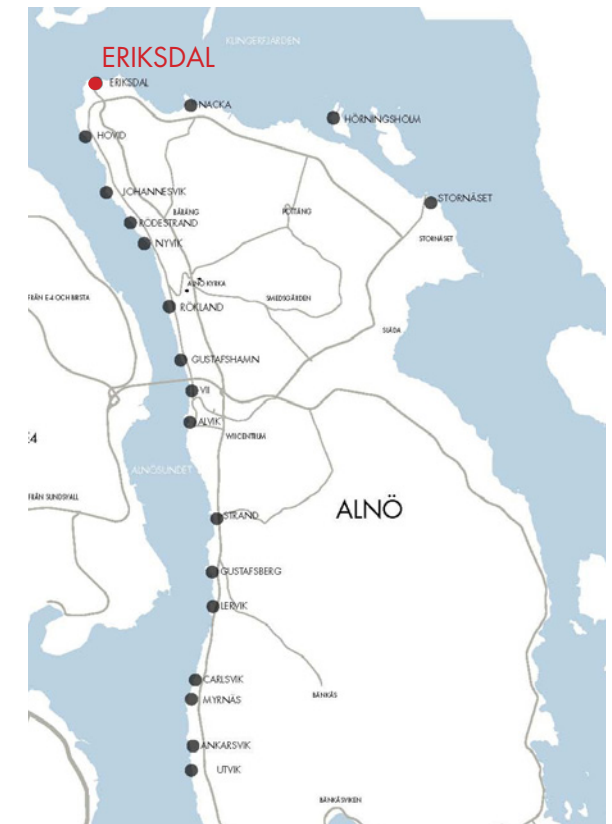
Alnö sågverkshistoria är nära samman-kopplad med hembygdshistorien och skulle naturligt kunna vara en del av en bredare historiebescrivning med geologi, brons- och järnålder och medeltid. Tänker man Alnö-historia kan kyrktunet vara en naturlig plats, vacker och stämningsfull. Återkommande evenemang vid nationaldag och midsommar kan ge besökarström. För en pedagogisk

historieutställning kring sågverksepoken skulle en ny byggnad behövas, sannolikt på nuvarande parkeringsplats. Naturligt vore att bredda en sådan utställning till att omfatta Alnö hela historia. Sommartid finns service med fika men vintertid finns knappast underlag för att hålla öppet. Möjligheter till övernattnig i närheten saknas.

3.4.3. Eriksdal

Eriksdal är ett i stora delar oförändrat sågverkssamhälle med herrgård, kontor, ladu-

Eriksdals herrgård, idag privatbostad

gård, bönhus och flera arbetarbostadshus bevarade. Av sågverksbyggnaderna finns bara en smedja bevarad och brädgården är igenvuxen.

Ett museum/besökscenter skulle kräva en ny byggnad, naturligt skulle vara att uppföra en större eller mindre byggnad på gamla såghusets plats. Närheten till den relativt välbevarade herrgården och kontoret ger en pedagogisk helhetsmiljö. En röjning av gamla brädgården skulle skapa en bra bild av sågens omgivning. Det historiska faktum att Eriksdal var Alnö första ångsåg är en extra poäng.

Det avsidet läget kräver att besökare har övertygats på annat sätt före besöket, ett sågverksmuseum i Eriksdal kommer man inte till av en händelse.

3.4.4. Hovid

Hovid är ett av tre ställen där rester av såganläggningen finns bevarade. Sågverket var på sin tid ett av de större och drevs av den kände GP Braathen. Herrgården och jordbruket byggnader finns dock inte kvar, där är idag tallplantering. Av sågverkssamhället finns några arbetarbostäder kvar och den äldsta skolan. Att få en tydlig bild av sågverkssamhällets relation till sågen är svårt idag.

Ett sågverksmuseum/besökscenter skulle kunna inrymmas i befintligt pannhus om nuvarande mekaniska verksamhet möjliggör det.

Pannhuset ligger vackert vid Alnösundet med synkontakt med dagens industrier längs sundet, men platsen är i övrigt ganska isole-rad.

3.4.5. Strand

Strands sågverk har inga synliga rester av såghus eller pannhus och brädgården är igenvuxen. Rester av ångbåtskajen visar sågens läge. Av samhället finns herrgården, kontoret och några bostadshus kvar och har kompletterats med ett flertal nya hus under senare halvan av 1900-talet.

Strands såg under sent 1800-tal

Ett museum/besökscenter i detta läge kräver en ny byggnad, kanske i det gamla såghusets läge. Angöringen för biltrafik är brant och skulle då behöva förbättras. Den välfrekventerade promenadstigen längs sundet passerar platsen och skulle möjliggöra promenad från centrum till Strand. En uppröjning av den igenvuxna brädgården skulle höja promenadvägens kvalitet.

3.4.6. Gustavsberg

Gustavsbergs sågverk har bara kvar svåråtkomliga fundament inne i tät slyskog men platsen är tydlig genom att det gamla timmerintaget blivit småbåtshamn. Sågverksamheten finns kvar i hög grad med herrgården och ladugården i slutet av den raka gata som går från sågen, skolbyggnader och flera bostadshus.

Ett museum/besökscenter i detta läge kräver även här en ny byggnad, kanske i det gamla såghusets läge. En sådan lösning kräver

lämpliga överenskommelser med den båtklubb som nyttjar området idag.

Gamla timmerintaget är idag båthamn. Såghuset låg till höger bortom hamnen. Gatan upp mot herrgården skymtar bakom nocken på det röda huset.

3.4.7. Karlsvik

Karlsvik är det sågverk som har de bäst bevarade resterna av själva sågen, nämligen pannhuset med skorsten. Pannhuset inrymmer idag dels en restaurang, ett bageri dels en verkstadslokal. Miljön kring restaurangen och ner mot vattnet är prydlig och vid en brygga ligger ångbåten Primus förtöjd. Planer finns på reguljär båttrafik mellan Sundsvall och Karlsvik och en marina.

I slutningen ovanför sågen finns rester av det forna sågverkssamhället, främst några bostadshus, en skola och bruksjordbrukets ladugård. Herrgården som låg intill ladugården finns inte kvar.

Ett museum/besökscenter i Karlsvik skulle kunna inrymmas i någon del av pannhuset alternativt i en ny såghusbyggnad som skulle kunna nyttjas sommartid även som evenemangshall och vintertid som båthus. Den ännu inte helt igenvuxna brädgården skulle kunna röjas och med lämplig inramning på temat brädstaplar nyttjas som campingplats. Även annat boende på temat arbetarbostad och herrgårdsmiljö skulle kunna utvecklas.

Karlsvik med det bevarade pannhuset som idag inrymmer restaurang Piren

3.4.8. Slutsatser

Genomgången av olika möjliga lägen visar att inget fyller alla krav eller önskemål, dvs att det både finns byggnader kvar av själva sågen och dessutom tydliga delar av tillhörande sågverkssamhälle samt att det ligger centralt och med tillgång till annan service.

De två principiella möjligheter som är intressanta är:

1. Utnyttja befintliga sågverksrester som utgångspunkt och prioritera sågverkssamhällets miljö lägre.
2. Välj ett läge där sågverkssamhället är tydligt och återskapa sågverksmiljön med nya byggnader.

Väljer man punkt 1 är Karlsvik det bästa alternativet med bredare uppsättning av utvecklingsmöjligheter. Hovud är mer begränsat med mindre marktillgång och avsidat läge.

Väljer man punkt 2 står valet mellan Eriksdal, Strand och Gustavsberg. Kopplingen mellan sågverkssamhället och sågen är tydligast på Eriksdal, ganska tydlig i Gustavsberg och minst tydlig i Strand.

I ett fortsatt arbete bör undersökningen av lämpligt läge koncentreras till Karlsvik, Eriksdal och Gustavsberg.

3.5 Innehåll och utformning

3.5.1 Metoder att berätta sågverkshistorien

Vilka olika sätt finns att berätta historien om Alnö sågverksepok?

- Böcker, tidskrifter och broschyrer att läsa hemma. Kan vara det som avgör om man ska göra ett besök eller inte.
- Kartguide eller broschyr som besökaren förser sig med vid besöket.
- Film och teater
- TV-program
- Dataspel
- Verkliga miljöer som förklaras genom guider och utställningar
- Rekonstruerade miljöer

3.5.2 Vad är intressant att visa och berätta på ett museum/ besökscenter?

För att ge en levande bild av arbete och liv under sågverksepoken behöver följande visas och berättas:

De autentiska miljöerna:

- Såghuset med sin krafttransmission i undervåningen och sågramar och virkesbanor i övervåningen
- Pannhuset med ångmaskin och drivaxel
- Transportsystemet med räls och vagnar från sågen ut till brädgården och staplingen på brädgården

Gustavsbergs sågverk, flygbild från 1930-talet

- Kajer med pråmar för utlastning, fartyg på redan.
- Herrgård och kontor
- Arbetarbostäder, affär, skola, bönhus

De autentiska miljöerna kan visas antingen som bevarade byggnader och anläggningar, som nybyggda rekonstruktioner av de ursprungliga eller som animationer på bild eller rörlig film. För att återskapa miljöerna

i sågverkssamhällena i verkligheten är det lättare att bygga såghus än hela samhällen.

Fantasieggande rester:

- Förfallna och igenvuxna brädgårdar med bakveds- och ballastfyllning
- Pannhus och skorstenar
- Fundament till sågramarna
- Tegelrester från rivna skorstenar och pannhus

Som komplement till autentiska miljöer är guidning till resterna ute i slyskogen ett fantasieggande sätt att föreställa sig hur miljön en gång varit.

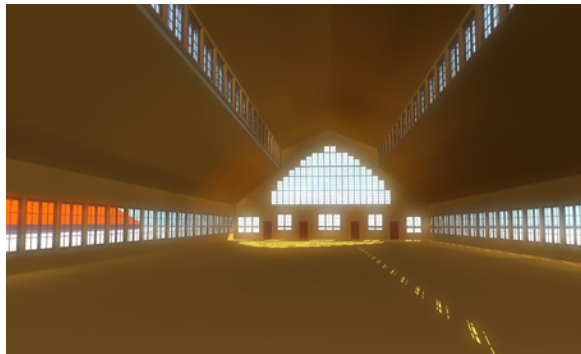
3.5.3 Hur kan ett sågverksmuseum/besökscenter vara utformat?

Målbild

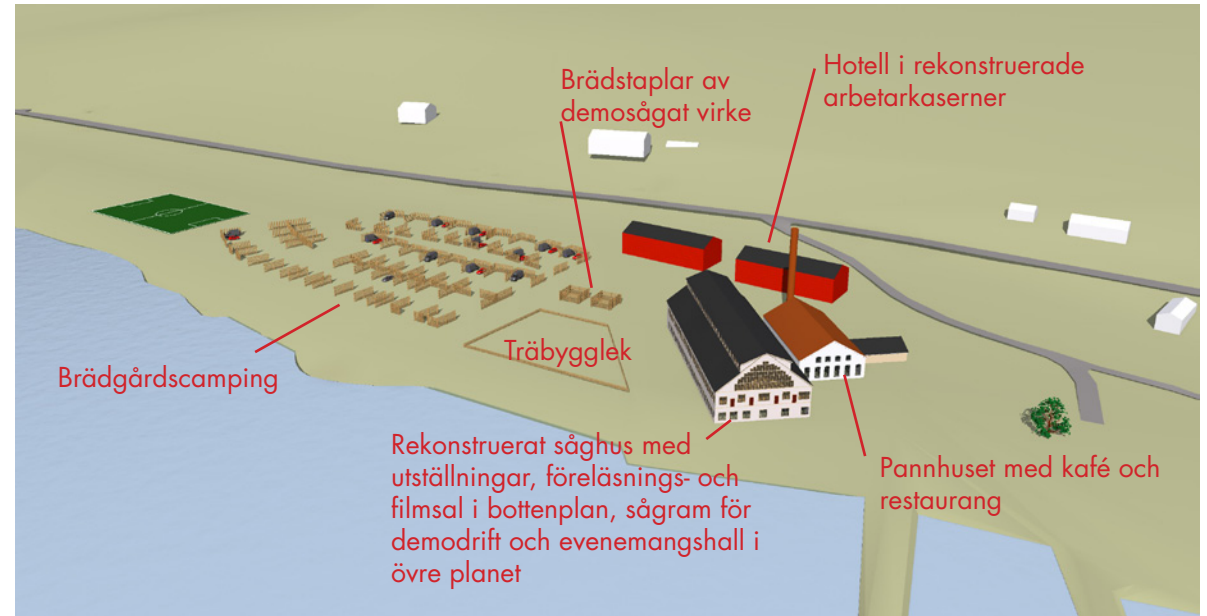
Slutsatsen av föregående kartläggning och analys är följande grova skiss till innehåll och utformning. För att illustrera det hela har förslaget lagts i Karlsvik, men samma koncept skulle kunna genomföras såväl i Eriksdal som Gustavsberg och i så fall med starkare koppling till omgivande sågverks-samhälle än vad som är möjligt i Karlsvik.

Rekonstruerat såghus hjärtat

Ett återuppbyggt såghus med den träbyggnadsteknik som användes och en utformning som överensstämmer med det ursprung-

Övre planet i såghuset är en magnifik evenemangshall

Konceptidén Alnö Sågverksmuseum illustrerat i Karlsvik

liga är stommen i ett sågverksmuseum/besökscenter. Såghusets övervåning utrustas med en sågram och såglinje som kan demonstrationsköras. En bana ut till brädgården anläggs så att demosågat virke kan staplas och torkas i en brädstapel. Övriga delar av den magnifika träsalen nyttjas för musik- och teaterevenemang under sommarhalvåret som skulle kunna bli Alnö Sågverksfestival. Möjligheten att under vinterhalvåret nyttja såghallen för båt- och husvagnsförvaring bör undersökas.

En del av undervåningen reserveras för en pedagogisk utställning om Alnö sågverkshistoria, träbyggnadsteknik, träarkitektur förr

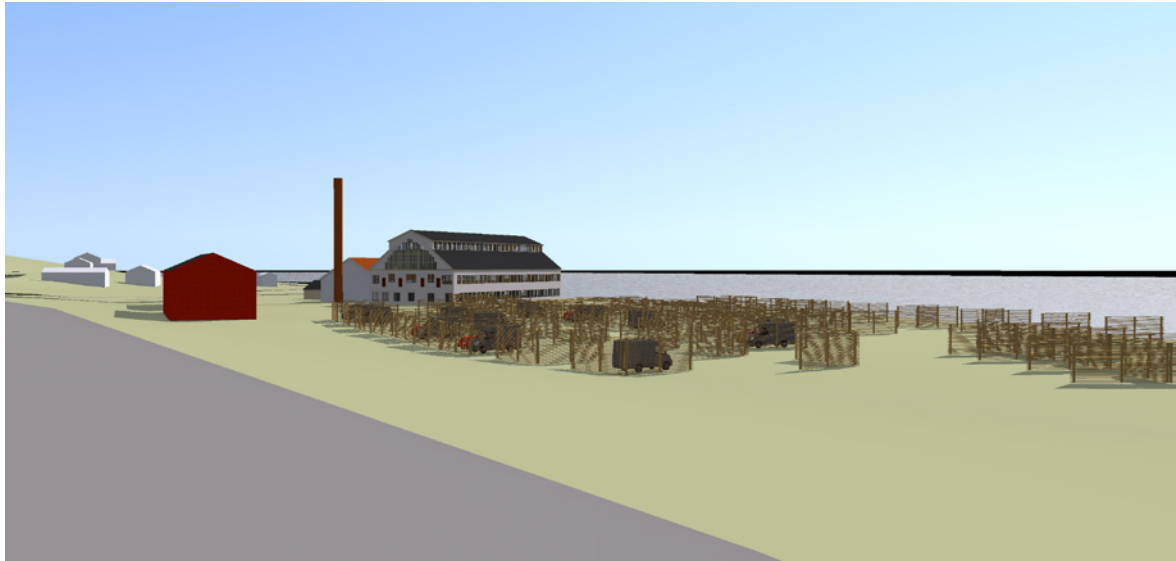
och nu med film- och föreläsningssal som möjliggör kurser i äldre och nyare träbyggnadsteknik. I undervåningen eller utomhus ordnas en bygglekplats.

Kafé och restaurang i pannhuset

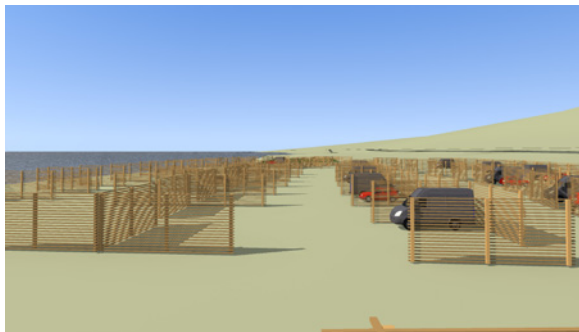
I ett återuppbyggt pannhus inreds kafé och restaurang (finns redan i Karlsvik) Skulle några ångmaskinsentusiaster intressera sig för att återskapa en demodrift av sågramen med ånga, kan restaurangplaceringen ordnas på annat sätt.

Hotell i arbetarbaracker

För att skapa en övernattningsmöjlighet för besökare och restauranggäster återuppbyggs en eller på sikt flera arbetarkaserner i anslut-

Brädgårdscampingen är utformad så att varje plats inramas av brädstapelliknande glespanel som ger ett intryck av brädgård snarare än campingplats

ning till såghuset. Byggnaderna utformas och inreds som 1800-talets kaserner men med modern komfort så att vistelsen blir en upplevelse.

Om kurser i träbyggnadsteknik och träarkitektur ordnas under vintern fungerar kasernerna för logi. Inledande kurser i

träbyggnadsteknik sommartid kan ha bygget av kasernerna som praktiska tillämpningsobjekt.

Brädgårdscamping

För att återskapa intrycket av brädgårdstorna röjs hela den forna brädgården från slyskog. Området närmast sågen nyttjas som demobrädgård. Norr om denna anläggs en brädgårdscamping med utseende som en brädgård. Varje plats inramas med glesa bräder men med utsikt mot vattnet så att intrycket mot vägen inte blir campingplats utan just brädgård.

Sammantaget ger detta en unik sågverksmiljö och det enda exemplet på ett riktigt fullskaligt såghus i sin rätta miljö i hela landet.

Dellösningar

För att successivt utveckla ett sågverksmuseum/besökscenter och bygga upp ett besöksunderlag som kan ge intäkter kan följande dellösningar vara lämpliga.

Steg 1: Informationsplats Alnö Sågverksepok

I ett första steg bör en mindre lokal i Vi centrum gärna intill sågverksmonumentet utnyttjas för en enklare utställning med plancher, böcker och broschyrer och en virtuell modell över ett av sågverkssamhällena. Här kan besökaren få en första introduktion till sågverkshistorien och olika besöksmål där man kan se lämningarna. Det skulle kunna vara en del av en butikslokal, restaurang eller café. Samordning med annan verksamhet som står för lokal, öppethållande hela året och bemanning ger låga initiala driftskostnader.

Steg 2: Provisoriskt sågverksmuseum

När skyltinformation vid varje sågverksplats finns uppsatt, besökarströmmen ökat och cykeluthyrningspaket och guidade turer till de olika sågverksplatserna tagit fart bör ett provisoriskt sågverksmuseum kunna byggas upp på en av sågverksplatserna. Det kan vara i en enklare mindre ny byggnad eller i en befintlig på plats. Det provisoriska museet ska ge en fylligare bild av sågverksepoken och direkt vara en guide till lämningarna på platsen. Basservice i form av fikamöjligheter ska finnas sommartid.

Steg 3: Fullvärdigt sågverksmuseum

Ett fullt utbyggt sågverksmuseum enligt skisserna i denna förstudie.

4. SAMRÅD BESÖKSNÄRINGEN

Vid ett särskilt möte har samråd skett med Alnöföretagarna och deras arbetsgrupp för besöksnäringen. Ordföranden för Alnöföretagarna Ruben Wetind och ordföranden för besöksnäringgruppen Agnetha Esping ställer sig bakom förstudien och stöder ett arbete för att utveckla besöksmål av olika karaktär på Alnö. Som exempel nämndes ett framväxande lokalt mat- och dryckeskluster på Stornäset, ett utvecklat seglarhistoriskt centrum på Vindhem och ett möjligt allmänhistoriskt och geologiskt center vid hembygdsgården.

5. EKONOMI OCH ORGANISATION

5.1 Erfarenheter av studerade museer

De studerade sågverksmuseerna visar olika ägande-, organisations- och driftsformer. Alnö sågverksmuseum inryms i hembygdsgården som drivs av Alnö Hembygdsförening. Västerbacken i Holmsund drivs av en

stiftelse, Vansbro sågverksmuseum av kommunen, Norrbyskärs museum i sågens gamla pannhus drivs av Stiftelsen Mo Ångsåg, övriga byggnader och verksamheter är privata. Norsk Sagbruksmuseum i Spillum ångsåg i Namsos drivs av norska staten som en del av det teknisk- industriella kulturarvet. Museet har 11 anställda.

De förenings- och stiftelseägda museerna är beroende av offentligt stöd, något som haft en tendens att svikta under senare år. Det statliga Spillum är beroende av statligt anslag. Av de studerade museerna saknar alla utom Norrbyskärl helt kommersiella inslag. I Norrbyskärl finns restauranger, varav en i museet, en musieshop och rundturståg.

5.2 Ett affärsmässigt besöksmål

En grundtanke med Alnö Sågverksmuseum/besökscenter är att det på några års sikt ska vara en kommersiellt bärkraftig verksamhet som en del av besöksnäringen på Alnö och i Sundsvall. Möjligheten att idag starta en offentligt finansierad verksamhet bedöms små, även om möjligheter till offentligt stöd för utveckling, uppbyggnad och drift ska tas till vara. Att göra en detaljerad kalkyl i denna förstudie är inte möjligt men möjliga intäktsområden och stödmöjligheter har skisserats nedan.

Intäktsområden

1. Inträdesavgifter till Sågverksmuseum
2. Mat och fika i restaurang och kafé
3. Avgifter campingplats
4. Försäljning av lokala produkter, mat, dryck, hantverk, trädesign
5. Boende i kasernhotell
6. Hyra evenemanglokal för bröllop, fester etc.
7. Intäkter musik- och teaterevenemang
8. Hyra vinterförvaring båtar och husvagnar
9. Cykeluthyrning, matkorgar, guidning
10. Kurs- och logiavgifter träbyggnadskurser

Stödmöjligheter

1. Utrednings- och projekteringsstöd från Länsstyrelsen, EU-program etc.
2. Sponsring byggmaterial såghus
3. Sponsring träbyggnads- och träarkitekturutställning
4. Statliga bidrag till kulturarvsbevarande åtgärder och evenemang

5.3 Organisationsform

En naturlig organisationsform för en affärsmässig verksamhet är aktiebolag. Ägandet till sågverksmuseet och dess olika delar bör nog ligga hos detta bolag. Däremot är det sannolikt till stor nytta för att stimulera mindre lokala företag i besöks- och upple-

velsenäringen att lägga ut driften av de olika delarna på ett antal underentreprenörer som betalar hyra för nyttjandet av anläggningens olika delar. På sikt kan dessa entreprenörer också bli delägare i museibolaget.

6. FORTSATT UTVECKLINGARBETE

Förstudien visar några tänkbara lägen för Alnö Sågverksmuseum/besökscenter och skisserar tre steg i uppbyggnaden. Ett fortsatt arbete mot ett förverkligande innehåller en rad ytterligare utredningar. Föreningen Sågverksfolket deltar sen början av 2015 tillsammans med Alnö Hembygdsförening och Medelpads Hembygdsförbund i en diskussion under Sundsvalls museums ledning kring tillgängliggörande av kulturarvet på Alnö. Möjligheterna att röja brädgårdar från slyskog, skylta och göra sågverkslämningarna tillgängliga och anlägga olika servicefunktioner samtidigt som naturvärden och andra aspekter tillgodoses har börjat undersökas. Vilken inverkan eventuella markförö-
reningar i de gamla sågverksområdena kan ha på utbyggnaderna är en annan fråga. Därutöver kommer närmare diskussioner med berörda närboende att behöva genomföras.

Valet av plats för ett genomförande av Alnö Sågverksmuseum/Besökscenter är förutom detta beroende av andra faktorer som intresserade entreprenörer och samarbete med olika aktörer inom besöksnäringen

Denna förstudie behöver alltså följas upp med en samrådsomgång med berörda aktörer på Alnö och i kommunen och ett fortsatt utredningsarbete.

Alnö 2015-02-25

Hans Gillgren

Arkitekt SAR/MSA

FÖRSLAG TILL RÖJNING AV SKOG VID SÅGAR OCH BRÄDGÅRDAR PÅ ALNÖ

Bakgrund

Föreningen Sågverksfolket har sedan mitten av 1980-talet samlat historiska fakta kring sågverksepoken på Alnö, tagit initiativ till Sågverksmonumentet, givit ut tre böcker om öns sågverkshistoria, tagit fram en kartguide till de historiska lämningarna och ordnar föreläsningar om sågverksepoken. Föreningen har planer på att skylta upp vid de sammanlagt 19 sågverken som funnits på Alnö och göra det lättare att hitta spåren från epoken. I planerna finns också ett besökscentrum och på sikt ett sågverksmuseum för att skapa ett besöksmål som berättar om ett av Sveriges stora industrihistoriska minnen.

Sågplatser och brädgårdar växer igen

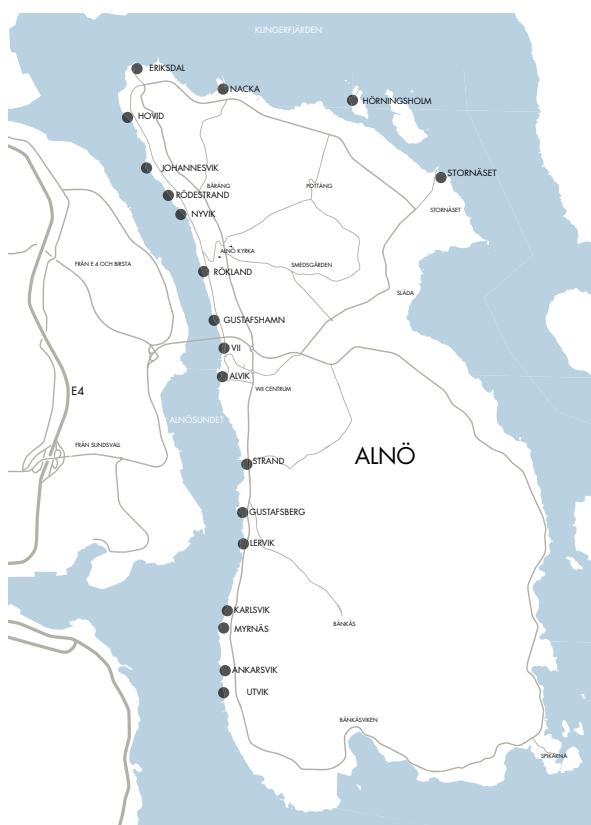
Då de flesta sågarna lades ned under 1920-talet och endast Karlsvik och Lervik drevs fram till 1963, har platserna för sågarna och deras stora brädgårdar vuxit igen och mestadels blivit svårgenomtränglig skog. Vid Karlsvik syns delar av brädgårdens öppna mark då dessa ytor nyttjats som upplag under de senaste decennierna. Möjligheterna att hitta rester av sågarnas fundament för sågramarna, pannhusens tegelväggar och skorstenar är små. På vissa ställen har stormfällda träd avslöjat sågverksrester och i strandkanten kan brädgårdsutfyllnader med bakved och ballaststen och träpålar för kajer berätta om den forna industriverksamheten.

Men för huvuddelen av sågverken döljs allt i en tät skog som också hindrar utblickar över Alnösundet för boende och besökare. För att göra historien mer tillgänglig och Alnö mer attraktivt som besöksmål behöver regelbunden röjning ske av den uppvuxna skogen. Förening-

en Sågverksfolket har tillsammans med Alnö Hembygdsförening fört diskussioner med Sundsvalls kommun, med Sven Nordström på museet som projektledare, om möjligheterna att röja sågplatser och brädgårdar för att lyfta fram sågverksepokens historia. Här är ett översiktligt förslag som senare behöver detaljeras med hur röjning ska ske för att hålla behovet av återkommande underhåll nere så långt som möjligt.

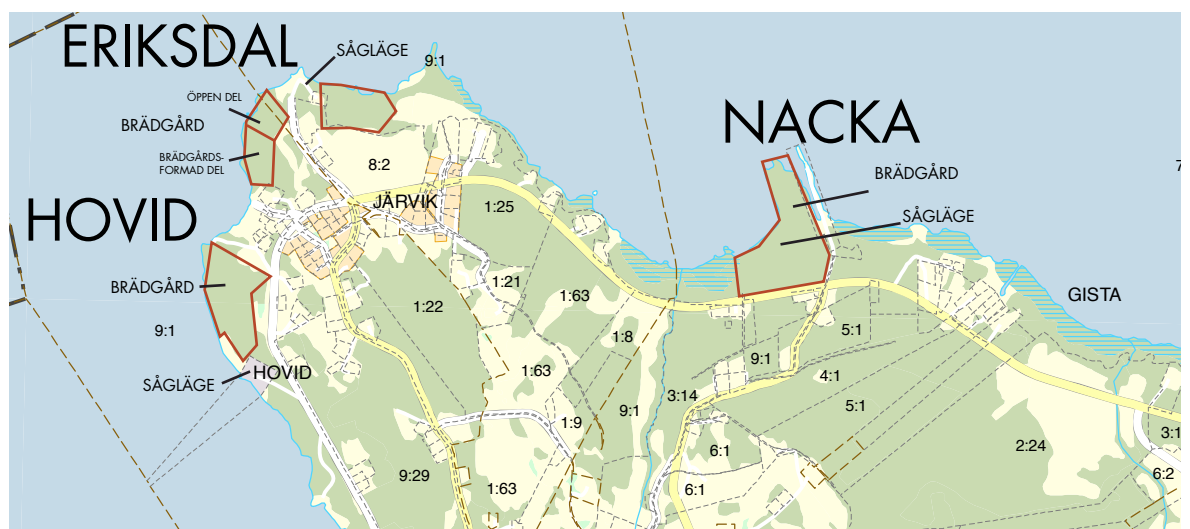
Vilka av de 19 sågverken är intressanta att lyfta fram?

Alnös 19 sågverk och deras läge framgår av nedanstående karta. I vår förstudie om besökscentrum/ sågverksmuseum har vi utifrån vad som finns kvar av såganläggning och bebyggelse kring bedömt att några lägen är mer intressanta än andra, nämligen Eriksdal, Hovid, Strand, Gustavsberg och Karlsvik. Till dessa vill vi också lägga Nacka och Ankarsvik.

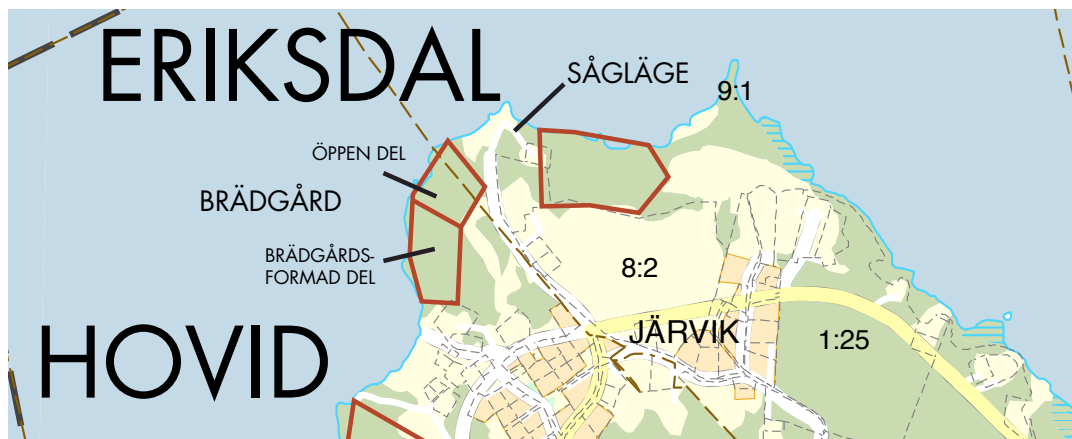
Förslag till åtgärder Nacka

Av nackasågen finns få spår, sågen låg en bit väster om nuvarande nedfartsväg till Nacka båtklubbs hamn vid den gamla ångbåtskajen. Sågläge och brädgård är helt igenvuxna. Här föreslås en röjning till helt öppen yta ända upp till vägen. För att fördröja en återväxt dras trädens rotsystem upp inom hela området. Samråd bör ske med båtklubben. Röjningen kommer att öppna en av få utblickar till vattnet norrut vilket ger en positiv upplevelse för besökare till norra Alnö.

Eriksdal

Sågläget öster om nedfartsvägen ligger rätt väl synligt i anslutning till den väg som går upp till gamla smedjan, där krävs bara mindre röjning mot stranden och en bit inne i den skog som ligger norr om herrgården. Brädgården, som i huvudsak ligger väster om sågen och nedfartsvägen, föreslås rensas helt från vegetation, helst ända fram till bebyggelsen men åtminstone i den östra halvan så att utblicken från vägen mot vattnet öppnas. Röjningen bör utföras så att rotsystemen på träden avlägsnas, dels för att försena återväxt, dels för att blottlägga brädgårdsfyllningen som sannolikt finns kvar under vegetationen. En del av brädgården skulle kunna iscensättas genom att de gamla brädstaplarnas läge lämnas oröjt och gångarna mellan avverkas så att brädgårdens rumslighet återskapas.

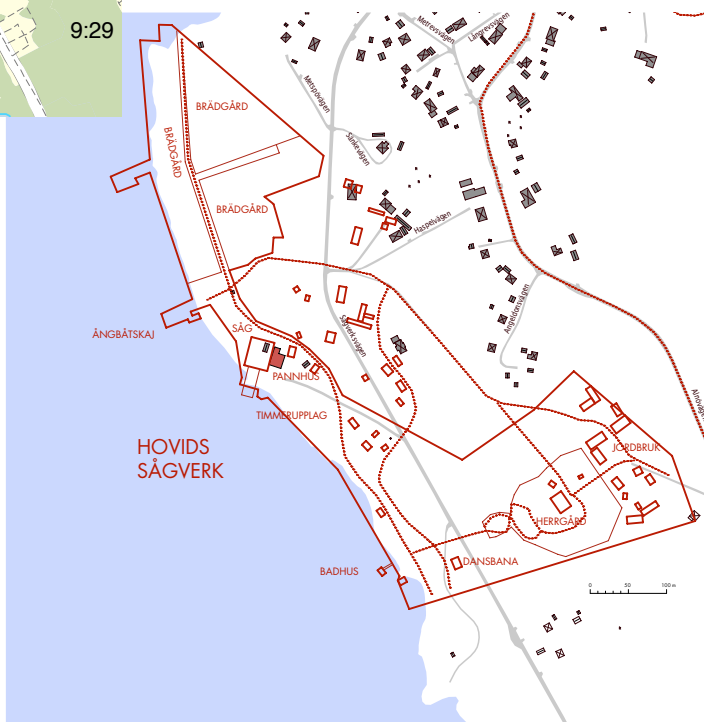
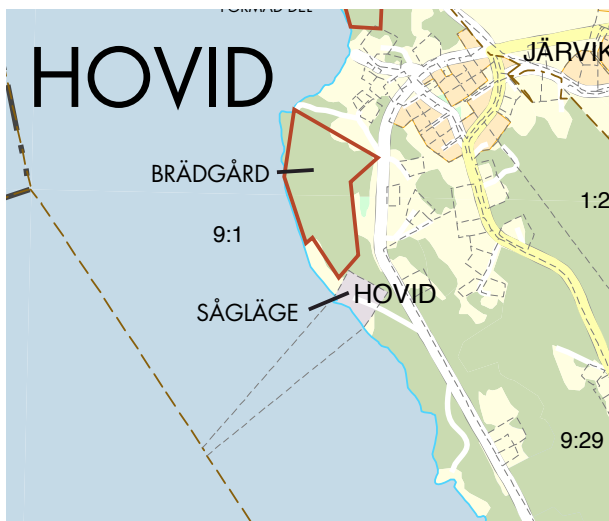
Lämningarna av Eriksdalssågen baserat på äldre kartor. Ur Kartguiden 2010

Flygfoto över Eriksdal från 1920

Hovid

Pannhuset med sin närmaste omgivning används idag för industriverksamhet och lämnas orört. Området norr om pannhuset innehåller transportanordningar för sågat virke som bör friläggas från vegetation helt. Norr om detta område låg brädgården, där den södra delen föreslås röjas helt öppen och den norra på samma sätt som i Eriksdal gångröjs för att återskapa brädgårdens form.

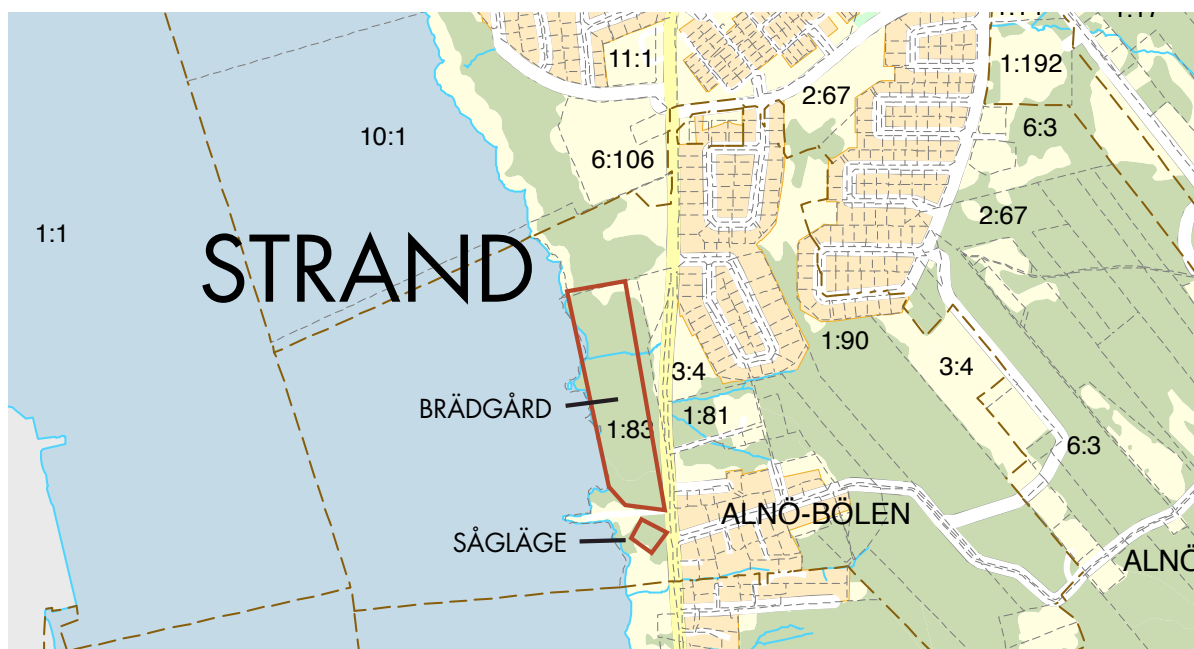
*Lämningarna av Hovidssågen
baserat på äldre kartor. Ur
Kartguiden 2010*

*Flygfoto Hovid
1930*

Strand

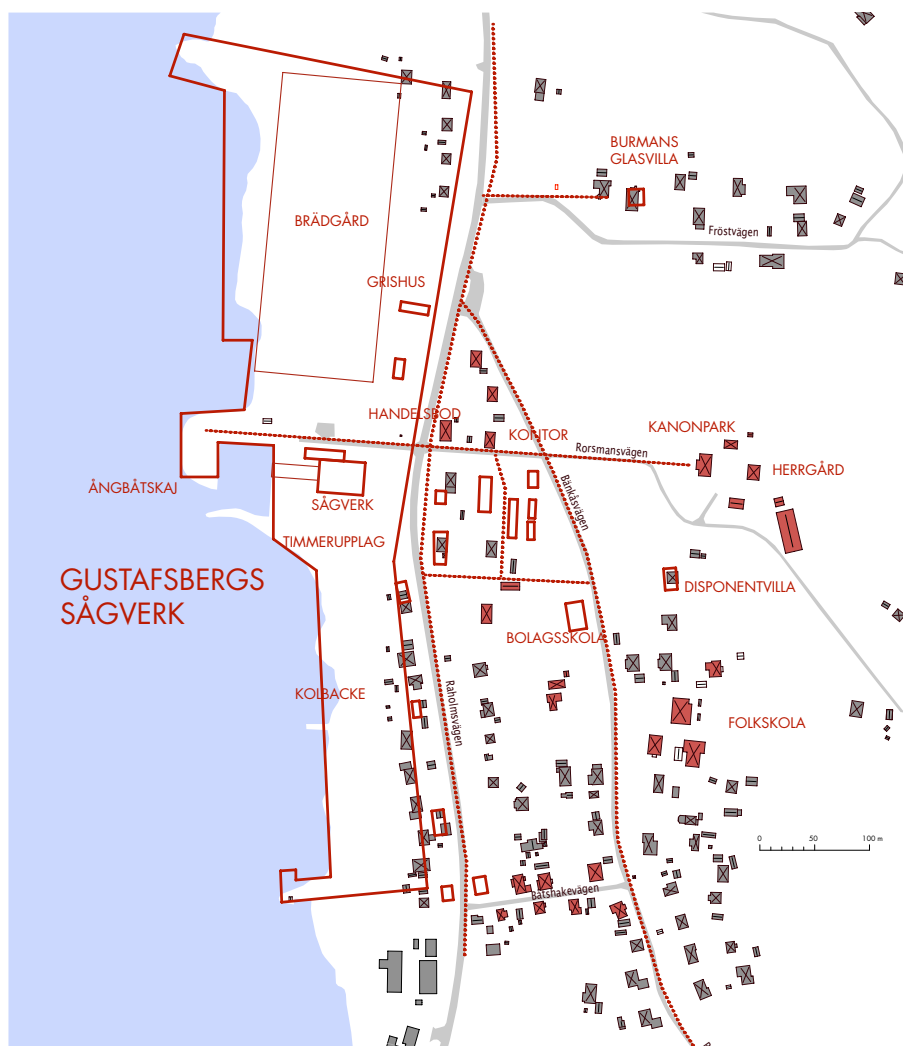
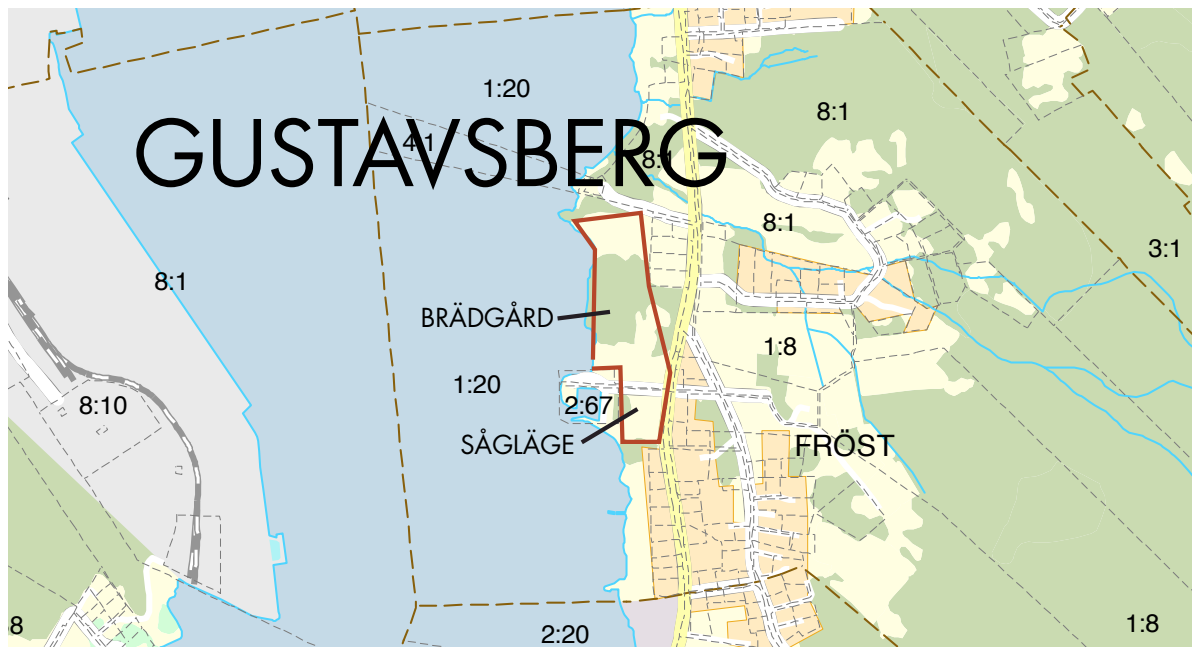
Strandsågen låg alldeles söder om den nedfartsväg som finns till den gamla ångbåtsbryggan. Ett stormfällt träd har avslöjat en tegelhög där flameldfast höganästegel indikerar pannhusets skorsten.. Här föreslås en avtäckning av marken för det gamla sågläget och lämpliga markeringar av såghusets och pannhusets läge. Det avslöjar sannolikt fler rester av sågen. Brädgården som låg norr om nedfartsvägen föreslås röjas helt så att trädens rotsystem rivs upp. Denna röjning, som bör ske ända upp till vägen, kommer att öppna för utblickar över Alnösundet för såväl boende som besökare.

Strands såg från Alnösundet

Gustavsberg

Sågen låg alldeles söder om nedfarten till dagens båthamn, som ligger där timmerintaget fanns. Rester av fundament och skorstenstegel finns inne i den täta slyskogen. Här föreslås, lämpligen i samråd med båtklubben, att sågplatsen avtäcks helt från vegetation inklusive rotsystemen så att sågens läge blir tydligt. Norr om nedfartsvägen ligger en öppen yta som utvidgas norrut. Norr om denna föreslås att skogen röjs med brädgårdsgångar som illustrerar brädgårdens form.

Lämningarna av Gustafsbergs sågverk baserat på äldre kartor. Ur Kartguiden 2010

Karlsvik

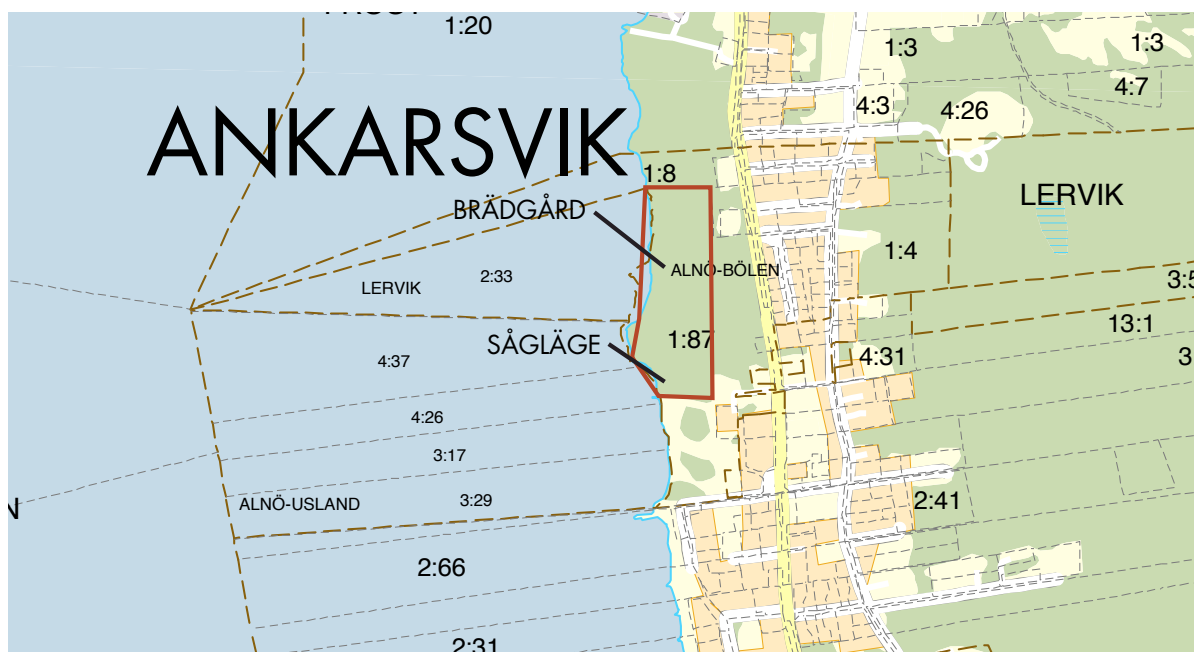
I Karlsvik finns ett välbevarat pannhus som idag är restaurang. Intill har en kaj för ångbåten Primus anlagts och planer finns av ägaren på båttrafik. Brädgårdsytorna närmast sågen är ganska igenvuxna, särskilt i strandzonen. I norra delen av den forna brädgården är ytorna mindre igenvuxna. Här föreslås att hela den gamla brädgårdsytan röjs av och trädens rotsystem avlägsnas och en naturlig gräsyta anläggs.

Lämningarna av Karlsvikssågen baserat på äldre kartor. Ur Kartguiden 2010

Ankarsvik

I Ankarsvik finns inga andra rester av sågen än den tidigare kolkajen i nedfartsvägens förlängning. Sågläget ett par hundra meter norr om kolkajen föreslås röjas liksom brädgården som kan ge fina nya utblickar över vattnet för bebyggelsen ovanför vägen och besökande.

Lämningarna av Ankarsviks sågverk baserat på äldre kartor. Ur Kartguiden 2010

Prioritering

De områden som i ordning är mest angelägna att åtgärda för att tillgängliggöra sågverkshistorien är följande.

Eriksdal

för att där finns en komplett miljö med herrgård och bebyggelse, lättillgängligt sågläge och vändplats för besökare

Hovid

för att där finns ett av få bevarade pannhus

Nacka

för att området är så otillgängligt idag

Gustavsberg

för att sågläget är lätt att lyfta fram och samhället finns kvar i hög grad

Karlsvik

för att hindra fortsatt igenväxt och att bästa pannhuset finns där

Strand

för att området är välfrekventerat för promenader längs ”strandstigen”

Ankarsvik

För att resterna är så få av det bolag som var ett av de största under en period i epokens slutskede.

Röjningens praktiska genomförande

Vid genomförandet, förslagsvis av entreprenör som vill nyttja skogen för utvinning av energi som biobränsle, föreslås att landskapsarkitekten Bengt Schibbye med erfarenhet av liknande röjningar ger anvisningar på plats till entreprenören.

Alnö 2015-04-20

Föreningen Sågverksfolket

Hans Gillgren

Lars Karlsson

En första etapp 2018

Mot bakgrund av de förnyade initiativ som tagits 2017 för att öka Alnös attraktivitet för boende och besökare och gynna framväxten av en besöksnäring föreslås följande första etapp. Förslaget bygger på att de gamla brädgårdar och sågplatser som ligger centralt och har potential för många besökare prioriteras. Längs strandpromenaden, som kan döpas till Sågverksstigen, rör sig ett stort antal alnöbor och området nyttjas för träningsaktiviteter av flera idrottsföreningar. Föreningen Sågverksfolket har där också satt upp informationsskyltar om de olika sågverken.

Gustavshamns sågverk

Sågplatsen ligger intill Sågverksvägen och har tidigare hållits öppen genom ideella insatser. Herrgården en bit upp i backen har av nuvarande ägare renoverats pietetsfullt. Tidigare röjning som tydligt visade besökare sågens läge bör vidmakthållas.

Strands sågverk

Den gamla sågplatsen ligger vid den mest välfrekventerade delen av Sågverksstigen och ovanför den förfallna ångbåtsbryggan. Brädgården norr om sågplatsen är totalt igenvuxen och från Raholmsvägen ser besökare bara slyskog. Ett stycke söder om sågen är slyskogen efterhållen och utblickarna mot Alnösundet bibehållna, vilket visar vilka kvalitéer man kommer att uppnå med en röjning.

Gustavsberg

Det gamla timmerintaget till sågen är idag småbåtshamn och sågens läge är totalt igenvuxet. Brädgården norr om sågen är likaså helt igenvuxen. Gustavsberg är intressant att lyfta fram för att stora delar av det gamla sågverkssamhället med herrgård, kontor, skolor och bostadsbebyggelse finns kvar. Att visa på resterna av såghuset och öppna vyerna från Raholmsvägen skulle höja Alnös besökskvalitéer. Se kartan på nästa sida

Naturvärdesinventering och röjningsplan

För att kartlägga eventuella naturvärden inom detta område bör en naturvärdesinventering genomföras, förslagsvis under sommaren 2018. En röjningsplan som tar lämpliga hänsyn till naturvärden föreslås tas fram i början av hösten så att röjningsarbetet kan genomföras under senhösten 2018.

Föreningen Sågverksfolket

Hans Gillgren

Ordförande

